

ISSN 2591-1201

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 1

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dilemmas

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

dr. Matic Batič (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmić (Italija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 5. 2023.

Lektoriranje in prevod povzetkov

DigitPen, TransLAB

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m m a s

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Mirjam Dujo Jurjevčič

*»Brez dvoma bo civilno prebivalstvo pri tem hudičevo
trpelo« (Edvard Kardelj): Italijanska ofenziva
na območju Loške doline leta 1942*

9

Igor Grdina

*Stalinove in Kardeljeve skrbi zaradi slovenskih
intelektualcev*

49

Mateja Čoh Kladnik

Sodišče slovenske narodne časti v Novem mestu

79

Tamara Griesser Pečar

*Preganjanje duhovščine v priključenem delu Primorske in
coni B Svobodnega tržaškega ozemlja*

123

Erika Jazbar

*Politično delovanje Slovencev na Tržaškem,
Goriškem in Videmskem po podpisu Pariške mirovne
pogodbe leta 1947*

165

Davor Stipič

*„Jugoslavija je kuća koja se ruši“: Prikazivanje sukoba
sa Informbiroom u jugoslovenskoj kinematografiji
osamdesetih godina-istorijska analiza*

191

Poročila s konferenc

Špela Chomicki, Petra Grabrovec
*Parlamentarizem na Slovenskem v zgodovinski
perspektivi: ob tridesetem jubileju prve konstitutivne
seje Državnega zbora in Državnega sveta
Republike Slovenije: znanstveni posvet,
Ljubljana, 28. in 29. 11. 2022*

225

Recenzije

Renato Podbersič ml.
*Zoran M. Jovanović, Nadbiskupija beogradska u misiji
spasavanja Jevreja i Jevrejki od Holokausta – Prilog za
biografiju Josipa Ujčića i kao natpastira,
Beogradska nadbiskupija, 2022*

233

Ivo Jevnikar
*Teofil Simčič, Bili so žalostni časi, a mi smo bili polni
upanja. Izbor spisov ob 25-letnici smrti,
Goriška Mohorjeva družba, 2022*

236

Petra Grabrovec
*Špela Chomicki, Atletika – kraljica športa na Ptuju:
zgodovinski razvoj med letoma 1908 in 2022,
Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, 2022*

241

R e c e n z i j e

*Teofil Simčič, Bili so žalostni časi,
a mi smo bili polni upanja.
Izbor spisov ob 25-letnici smrti,
Goriška Mohorjeva družba,
Gorica 2022, 287 strani*

V dragoceni zbirki Goriške Mohorjeve družbe *Naše korenine* je v »knjižnem daru« za leto 2023 izšla knjiga, ki z osebnim pričevanjem in zanesljivimi podatki osvetljuje zanimiv presek naše polpretekle zgodovine ob zahodnem robu slovenskega narodnostnega prostora. Tržaški šolnik in zgodovinar prof. Tomaž Simčič je v knjigi, v kateri je kot avtor naveden njegov rajni oče dr. Teofil Simčič, zbral in uredil očetove neobjavljene spomine in referate, nekaj člankov in govorov, vse to pa obogatil še s svojim 55 strani obsežnim esejem. Knjigo je opremil z opombami, osebnim kazalom in številnimi dokumentarnimi slikami. Spremno besedo je prispeval Ivo Jevnikar.

Zbirka *Naše korenine* se je v Gorici rodila leta 1990, od takrat z zelo redkimi izjemami vsako leto v njej izide eno delo, tako da je Simčičeva že 31. knjiga zbirke. Vsaka po svoje prispeva k poznavanju Primorske, kot se je v slovenski zavesti oblikovala po načrtanju rapalske meje. Gre za objave izvirnih spominov, dnevnikov, biografij, a tudi za zbirke razpršenih zapisov pomenljivih avtorjev.

Tomaž Simčič (Trst, 1958) je že uredil ali sooblikoval več monografij in zbornikov ter ima za sabo vrsto zgodovinskih esejev, referatov in člankov, zlasti o cerkveni in krajevni zgodovini (v slovenščini in italijanščini), ter knjigi *Jakob*

Ukmar (1878–1971), Sto let slovenstva in krščanstva v Trstu (1986) in *Andrej Gosar, krščanstvo in socialno gibanje* (1992). Novo knjigo je ob 25-letnici smrti posvetil svojemu očetu.

Teofil, za prijatelje Filč, Simčič se je rodil v verni in zavedni družini 6. septembra 1902 v Biljani v Brdih očetu učitelju in mami, ki je po četrtem porodu umrla, stara 26 let. Tudi dve sestrici je kmalu izgubil. Preživela je Anica, ki se je kasneje poročila s politikom dr. Jankom Kraljem in se po vojni uveljavila kot kulturna delavka med Slovenci v Argentini. Sam je doštudiral pravo in kljub težavam z režimom postal odvetnik. Po vojni je bil časnikar na slovenskem oddelku tržaškega radia. Umrl je v Trstu 9. novembra 1997.

V prvem delu knjige, ki obravnava čas do konca druge svetovne vojne, so objavljeni Simčičeva avtobiografija od rojstva do julija 1945, daljši referat o Primorski pod fašizmom, spomini na prijatelja, mučeniškega glasbenika Lojzeta Bratuža in časnikarski popis fašističnega divjanja na Tolminskem junija 1922, torej še pred uradnim nastopom Mussolinijevega režima.

Za obdobje fašističnega preganjanja Primorcev imamo sicer že obsežno literaturo, vendar neposredna pripoved razgledanega človeka, ki je ne le doživljal prelomna desetletja, temveč dogajanje v danih razmerah po svojih močeh sooblikoval, vsakokrat odkriva nove podrobnosti, zlasti pa avtentično obnavlja duha časa ter predstavlja razmišljanja in čustvovanje naših ljudi.

V avtobiografiji zaživijo nekoč zelo revna Brda, malo raziskano begunstvo tistega dela goriškega prebivalstva, ki je moralo globoko v italijansko, ne v avstro-ogrsko zaledje, dijaška in študentska leta, slovenski odvetniki in sodniki, upor proti raznarodovanju in diktaturi, zapori in konfinacije. Omenjajo se tudi stiki z dvoumnim prijateljem preganjanih Slovencev Virginiem Trojanijem, s sotrpini v zaporih med pripravami na II. tržaški proces, z obveščevalcem Jožetom

Golcem, pa tudi partizanstvo in domobranstvo na Goriškem. Avtor je sodil v najožji krog ilegalnega političnega vodstva tistih katoliško usmerjenih Slovencev in Hrvatov pod Italijo, ki so se ob sporu Kralj – Besednjak opredelili za dr. Kralja, ki je bil, kot omenjeno, Simčičev svak in je svoje politično delo opravljal v Simčičevi pisarni. Fašistične oblasti so ga večkrat zaprle in konfinirale.

Simčičevi idejni in narodnopolitični pogledi so razvidni tudi iz drugega dela knjige, v katerem je izbor njegovih povojnih političnih govorov. Simčič je od leta 1945 do smrti živel v Trstu, kjer je postal časnikar na slovenskem radiu, si ustvaril družino in se politično udeleževal. Vedno je zagovarjal samostojno politično nastopanje Slovencev, demokratične vrednote in krščansko etiko. Do konca sedemdesetih let, ko se je umaknil iz javnega življenja, je bil v vodstvu tržaške katoliške politične skupine, prej Udruženja slovenskih in hrvaških krščanskih socialcev (1947–48), nato Slovenske krščansko-socialne zveze (SKSZ), po novem, tržaškem sporu v katoliških vrstah z Besednjakovo skupino pa Slovenske katoliške skupnosti (SKS), ki se je pozneje preimenovala v Slovensko ljudsko gibanje in bila v letih 1962–65 med ustanovnimi skupinami tržaške narodnoobrambne in zbirne stranke – Slovenske skupnosti.

Kose je pod drugi svetovni vojni v Trstu med Slovenci obnavljalo politično življenje, je bilo med katoliško usmerjenimi domačini precej volivcev, a malo izpostavljenih vodilnih osebnosti. Za politično emancipacijo tržaških katoličanov so poskrbeli zlasti trije goriški javni delavci, pa tudi politični begunci iz osrednje Slovenije. Ti so bili kot nedržavljeni vidnejši v prosveti, manj v politiki. Trije »tržaški Goričani« so bili pobudnik in dolgoletni politični tajnik omenjenega *udruženja*, SKSZ ter SKS duhovnik Peter Šorli s Tolminskega, ravnatelj Anton Kacin z Idrijskega, ki je sicer sočasno še aktivneje politično deloval v Gorici, ter časnikar Teofil Simčič iz Brd.

V *udruženju* je bil Simčič predsednik, v SKSZ član razsodišča, v SKS pa od začetka več mandatov strankin predsednik. Kot prvi neizvoljeni kandidat Slovenske liste, ki sta jo oblikovali tržaška narodnjaško-liberalna Slovenska demokratska zveza (SDZ) in SKS, je leta 1960 v tržaškem občinskem svetu nasledil sredi mandata umrlega svetovalca iz vrst SDZ odvetnika Josipa Agneletta. Na naslednjih volitvah (1962) pa je bil na to mesto neposredno izvoljen. Takrat je tudi nastala Slovenska skupnost.

Pri tem je treba bralce opozoriti na razliko med tržaško in goriško SDZ, ki jo marsikdo prezre. Goriška SDZ je bila kot narodnoobrambna stranka paritetna zveza Slovenske demokratske skupnosti in Slovenske katoliške skupnosti. Tržaška SDZ pa je bila ena izmed štirih samostojnih nekomunističnih skupin, ki so po vojni nastale v Trstu in so kasneje osnovale omenjeno stranko Slovenska skupnost. Pa še to: v okolju, kjer prevladuje italijanski vpliv, je glavna politična funkcija tajniška, ne predsedniška.

V knjigi objavljeni govori iz let 1962–70 plastično opisujejo takratne probleme Slovencev na Tržaškem; razočaranja ob prizadevanjih za izpolnitev obveznosti, ki jih je Londonski memorandum naložil italijanski državi, nato pa za osnovanje do Slovencev pravične avtonomne dežele Furlanije - Julijske krajine (njen poseben statut iz leta 1963 Slovencev sploh ne omenja ...); politične odnose med Slovenci, ki so se delili zlasti na »demokrate«, ki so zagovarjali samostojno politično nastopanje v okviru Slovenske skupnosti, in »kominformiste« ali »vidalijevece«, ki so se vključili v Komunistično partijo Italije, ter »titovce«, ki so imeli prej svojo stranko, pozneje pa so se njihovi kadri vključili v Italijansko socialistično stranko; negativna stališča do slovenskih pravic takratnih vodilnih pri Krščanski demokraciji.

Tretji del knjige z naslovom *Moj oče* je napisal sam urednik, ki je s pomočjo lastnega znanja, pričevanj drugih protagonistov

in ohranjene očetove korespondence podrobno dopolnil zgodovinski okvir obravnavanega obdobja, saj je oče osebne spomine sklenil s koncem druge svetovne vojne. Zelo iskreno je pri tem analiziral tudi očetovo delo, značajske poteze in njegove poglede.

Ivo Jevnikar